

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԱՅՆՔԵԱՐԻՄ ԳԻՒՂԻ ՀԱՅՈՑ

ՎԱՆՔԸ ՈՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ք.

4.— Այնքեարիմի Հայոց վանքին ու եկեղեցւոյն նմախօսական բնութիւններ:

Սոյն վանքին ու եկեղեցւոյն նկատմամբ կատարուած հնախօսական քննութիւնները պիտի յիշատակենք. — Ա. — 1854ին, Գերմանացի Թոպլէր գիտնականը անձամբ կատարած է այդ վանքին աւերակաց ուսումնասիրութիւնը և սա եզրակացութեան եկած է թէ այդ աւերակները նշաններ ցոյց տուած են հետաւոր հնութեան մը, մինչև երգ կամ նոյն իսկ Գրգ դար. իր խօսքերն են. « Պատերը խիստ թանձր են, և ցարդ անփնաս մնացած կամարները՝ շատ հաստատուն: Պատերը՝ այնչափ հաստատուն են որ կարելի է բսել թէ անոնք տասնեհինգ դարեր կարողացած են տակալ և զերծ մնալ փլուզումէ: Զափեցի անկունաքար մը՝ որ ունէր երկու մէթր երկարութիւն, վաթսուն սանթիմէթր բարձրութիւն և նոյնքան թանձրութիւն:

Աւանդութիւնը՝ այս հաստատութիւններուն համար ընտրած է խիստ սեղանաձեղ տափայր մը՝ որ թոյլ չկրնար տալ միևնոյն հաւասարութիւնը ունեցող գետնի մը վրայ հաստատել մեծ շէնք մը: Մենք հոն ճշգրտիւ չգտանք երկյարկանի շէնքի մը զոյութիւնը: Գուարէսմիոս՝ լատին կրօնաւոր մը նոյն վանքը կը նկատէ երկու մասի բաժնուած շինութիւն մը. կարելի է եզրակացնել թէ կային հոն ստորնայարկ շէնք մը, դէպի հիւսիս, և վերնայարկ շինուածք մը, դէպի հարաւ, մին միւսին հետեւ խիստ զանազան հաւասարութեամբ, այնպէս որ՝ ստորնայարկ եկեղեցիէն վերնայարկ եկեղեցին կրնային ելնել սանդուխտի մը միջոցաւ: (Séu Topographie Von Jérusalem. Հոր. Բ. Պերլին, 1854. էջ 355-356):

Բ.— Երբ, 1861ին, նոյն վանքին ու եկեղեցւոյն գետնը կատարելապէս մաք-

րուած էր, և ստորնայարկը նորոգուած. Անգլիացի Գոնտէր և Քիչնէր անոնց մասին հետեւեալ տեղեկագիրը ներկայացուցին. «Այն Սիբրի Մարիամ բնուած աղբիւրին արեւմուտքը, հարաւային բլուրին վերայ, և ուսական նորաշէն հիւրանոցին խիստ մօտիկ, լատինք՝ 1861ին, աւերակներ գտած են, երբ կը շինէին Զաքարիայի գիւղական տան նոր մատուոյ: Գետնը մաքրուած էր 15-20 ոտք խորութեամբ և գտած են հին եկեղեցւոյն ստորին յարկը, Յովհաննէս Բոլոնրի յիշատակութեան համաձայն. վանքի նոյն ուխտաւոր ուղեգիրն էր որ 1422ին, կը գրէր թէ Այն Քեարիմի վանքը ունէր ստորերկրայ մատու մը և վերնայարկ եկեղեցի մը. . . : Հոն ցոյց կը արուի այն վէմը, որ մոմի պէս կակուղնալով, պատասպարեց փոքրիկն Յովհաննէս Մկրտիչ, Հերովդէսի զինուորներու հալածանքէն: Այս մատուռն զուրս, դէպի հարաւ, կը տեսնուին կործանուած կամարներ և կոնքեր (arcueu), հին վանքի մը մնացորդը: Պատերը լաւ շինուած են եղբրքները տաշուած կմբաւոր քարերով (bossage) են: Արեւմուտքէն կարելի է մտնել բակի մը մէջ, ուր միակտուր սիւնի մը վրայ, կը բարձրանայ քարէ կամարի հատուածը (segment) ցած սրածայրով. ասիկա կամարի մը մնացորդն է, և միւս մասը փլած: Քանի մը քարեր շեղակի քանդակուած են, բայց անոնց վրայ չեն տեսնուիր որմազրի նշանները:

Բակին հիւսիսային կողմի ճեմելիքէն, նեղ ստաիճան մը կը տանի վերև յիշատակուած վերնայարկ եկեղեցին, որուն պատեւուն վարի մասը միայն մնացած է, կողակը և սեղանը կարելի է գծել: Եկեղեցիին ներսի կողմը, յանցելումն, կրճակով (stue) ձեւորուած էր և կային որմանկարներ: Կճածեփին վրայ կը նշմարուին շատ մը որմազրիներ (graffito) և քարի մը վրայ կոշտօրէն քանդակուած է քահանայապետին եփուտը (éphod) կամ վակասը. այս քանդակը շինուած է անտարակոյս համաձայն աւանդութեան մը՝ որ անճշգրէն կ'ենթադրէ թէ Զաքարիան քահանայապետ մ'էր: Կողակին հարաւային կողմը կը գտնուի աւազանը: Յետոյ մատուռին կողմը, դարձեալ դէպի հարաւ, կը տեսնուին խուցերու և ստաիճաններու հետքեր:

Այս աւերակները մասամբ մը ծածկուած էին դեռնին տակը մրգատտանի մը՝ որ երբեմն կը ծածկէր բոլոր այս տեղերը, ուր գտնուած են մասաուրը, խուցերը և ուրիշ շէնքերը: Փարէ յիշատակարանաց պակասը ցոյց կուտայ թէ այս վանքին շինութիւնը ժ՛հ. դարու չի վերաբերիր և թէ խաչակիրներու ժամանակ շինուած չէ ան: Այս տեղ կան երկու աղբիւրներ ք: (Տե՛ս *Survey of W. Palestine, Mémoires III, Londres, 1883, էջ 60-61*):

5. — Նոյն եկեղեցւոյն առանձնալստիւթիւններն:

Պաղեստինագէտ Մէյսթէրմէն՝ իր վերագոյն յիշատակուած երկասիրութեան մէջ, նկատի կ'առնու թէ բոլոր այցելութիւն եկեղեցիէն աւելի ուշադրութիւն դարձուցած են վանքին աւերակներուն. ան կը յարէ թէ եկեղեցին կը ներկայացնէ յատկանշական և հրահանգիչ քանի մը առանձնաշատութիւններ, որ կը թուի թէ խուսափած են նոյն այցելուներու ուշադրութենէն. իր բացատրութիւններն կը գնենք հոս նոյնութեամբ. Վանքը շինուած է խոշոր քարերով, որոց ուշադրութիւն դարձուցած են բոլոր ուղեգիրներ. բայց եկեղեցիին սնարքը պէտք է դիտել աւելի ուշադրութեամբ: Հիւսիսային արեւելեան կողմը. անկիւնաքարի մը չափն է $1\frac{1}{2}$ մէթր երկարութիւն, 1 մէթր բարձրութիւն և 1,15 լայնութիւն և 5,000 քիլոկրամ ծանրութիւն. ստույգ է որ անոր շուրջի քարերը այնքան մեծ չեն, բայց դարձեալ խոշոր քարեր են: Ներսի կողմը, կողակը պահած է չորս վիմաշարքեր, իւրաքանչիւրը 65 սանթիմէթր բարձրութեամբ և ոմանք ալ մէկ մէթրէ աւելի երկարութեամբ: Քարերը լաւ շարուած են և կցուածքները ա՛յնպէս կատարեալ են որ կարելի կ'ըլլայ բաղդատել զանոնք Հռոմէական ա՛յս կերպ կառուցուածքներու հետ:

Կողակին մենախուցներէ (*retrait*) երեօին միւշին վրայ քանդակուած է քահանայապետին եփուտը, զոր արդէն ծանօթագրւած են Անգղիացի քննիչները: Աւելցնենք թէ ինչ որ զիտողութեան արժանի է, սա է թէ այս փոքրիկ քանդակը առաջին անգամ կ'ընկնէ ձեռքուած վիճակի մէջ զրտնուած է. ինչպէս նաև կողակին մնացեալ

մասերը. և այս կ'ընկնէ ծածկուած էր ներկարներով: Արդ այս նկարները, պէտք է դիտել որ ամէնէն ուշ, ժ՛հ. դարուն շինուած են, ինչ որ աւելի կը բարձրացնէ եփուտը ցոյց տուող քանդակին հնութիւնը: Եփուտը՝ հին քրիստոնէից կարծիքին համաձայն, կը վերաբերէր Զաքարիային: Յիշատակուած որմաղբերն քանդակուած են քարի վրայ: Կողակին մէջ կը տեսնուին հայկական, յունական և լատինական հին խաչերու զծագրութիւններ, ամենքն ալ գտնուած են նկարներով զարդարուած կրճակին տակ: Եկեղեցւոյն կողմնակի պատերուն վրայ, կը նշմարուին իրարու վրայ եղած երկու ձեփեր, երկուքն ալ կը կրեն գունաւոր հեռքեր. երկրորդը յայտնապէս զարդարուած է սրբոց պատկերներով: Սեղանին զրաւած տեղը շատ աւելի զրական հնութեան մը նկարագիրը կ'ընծայէ: Սեղանին հիմը, որ դեռ կը տեսնուի, 1,50 մէթր երկարութեամբ, 1 մէթր լայնութեամբ և 50 սանթիմէթր թանձրութեամբ կրային միակտուր քար մըն է: Այս քարին վարի մասը սկիզբէն հողին մէջ մըտած է. ահա թէ ինչպէս. սեղանը անընդմիջաբար կառուցուած է բարձրութեանը վրայ՝ այն երեք աստիճաններուն՝ որ կը տանին դէպի կողակը: Վերի աստիճանը զրեթէ երկու մէթր երկարութեամբ փորուած է սեղանին հիմը կազմող քարին մէջ, այնպէս որ՝ սեղանին առջև 30 սանթիմէթր լայնութեամբ տեղ մը միայն կը մնայ: Ուրեմն յայտնի է թէ՛ սեղանը իր նախնական տեղը կը զրաւէր, և պատարագիչը սեղանին հետը կը կենար, երեսը դէպի ժողովուրդը դարձուցած:

Առաքիլական հրամանգներու համաձայն, եկեղեցիները դէպի Արեւելք կառուցանելու սովորութիւնը երգ. դարուն սկսած է. քահանան կը պատարագէ սեղանին առջև, նայելով դէպի Արեւելք և քամակը դարձնելով ժողովուրդին: Սակայն նախապէս շինուած եկեղեցիներուն մէջ, ընդհանրապէս սեղանը կը պահէր իր նախնական տեղը, մինչև մատարան կամ եկեղեցիին քանդումը կամ նորոգութիւնը, նոյն խակ, մինչև ժ՛հ. դար, յանցելումն, կը տեսնուի որ սեղանը կը հաստատուին կողակին առջև, յարմարցնելով այնպէս, որ քահանան կարենար սեղանին հետը կենալ, գէմքը դար-

ձրններով հաւատացեալներուն: Բայց այս պարագան կանոնէն չեղում մըն էր, և չի գտնուիր ո՛ր և է օրինակ մը՝ որով կարելի ըլլայ հաստատել թէ մի գարուն, Պաղեստինի մէջ, այս հին սովորութիւնը նորոգուած է:

Իրականքնաւ թէ Մեծացուցիւ եկեղեցին ճշգիւ Արեւելք չի նայիր: Իր առանցքը կը կազմէ մադնիսային հիւսիսով 138 աստիճաններու անկիւն մը. այսինքն թէ նոյն եկեղեցին կը նայի հիւսիսային արեւմուտքէն հարաւային արեւելք: Որովհետեւ եկեղեցւոյ սնարքը լերան կոթնած է. դուցէ առարկուի թէ արեւը իր ծագումէն շատ վերջը միայն այստեղ կ'երևի, երբ աչքը արդէն կը տեսնէ որ արեւը արդէն շատ հակած է դէպի միջօրէն, որով կարելի է բացատրել թէ ինչո՞ւ եկեղեցւոյն դէպի արեւելք ուղղուած է: Այս խորհրդածութիւնը ատուելու կ'ունենար իւր արմէքը և թոյլ պիտի շատար պնդելու եկեղեցւոյն դէպի Արեւելք հակելու (orientation) պարագայի մասին, եթէ սեղանը ունենար առաքելական կանոններով պարտադրած դիրքը: Բայց իրաւամբ, վասն զի պատարագիչը երեսը դէպի հիւսիսային արեւմուտք դարձնելուն պատճառաւ, պէտք է եզրակացունել թէ եկեղեցւոյն շինողները դէպի Արեւելք նայելու ո՛ր և է օրէնք չէին գիտեր, և ուրիշ մտադրադում չեն ունեցած, այլ միայն եկեղեցւոյն կառուցանել իրենց բարեպաշտութեան թելադրած ծրագրին և տեղւոյն արամադրութեան պահանջմանց համաձայն:

Վերջին նկատողութիւն մըն այլ սեղանին ձախը, կողակին կողմը, կայնեղ դուռ մը, որուն սեմը հողէն վեր է 30 սանթիմէթը և կը տանի քառակուսի, բայց անկանոն սենեակ մը, գրեթէ երկու մէթրոց: Ամբողջ վարի մասը փորուած է ժայռին մէջ, 1—2 մէթր բարձրութեամբ: Այս սենեակը միակն է իր տեսակին մէջ. և ո՛ր և է եկեղեցիի մէջ, նման չ'իյնուածքի մը չենք հանդիպիր: Ինչո՞ւ համար այս փոքրիկ սենեակը խնամքով մը կապուած է կողակին հետ: Արդեօք Զաքարիայի տան կը վերաբերի. և այս սենեակը՝ իր ժայռոտ մասովն արդեօք եղիսարիթի հինգ ամբուան առանձնութեան բնակարանն էր. ուրիշ ի՞նչ յիշատակ կրնար ներկայացնել այն քրիստոնէից, որ կառուցին այս եկեղեցին:

Անողուտ պիտի ըլլար՝ այս մասին կարծիք մը յայտնել, վասն զի ուղեգիրները ծանօթագրութիւն մը չեն հաղորդած մեզ: (Տե՛ս «La Patrie de Sainte Jean Baptiste», էջ 172-175):

6. — Այնքաւ քիչ չափով վանքի ու եկեղեցւոյն Ազգ. յիշատակարաններ:

Այնքաւ քիչ Մ. Կարապետի վանքին հիմնարկութեան ծագման մասին պատմութիւնը արձանագրութիւն մը չունի. միայն Անաստաս հայ վարդապետը՝ իր Մ. Տեղեաց ցուցակին մէջ, «Մամիկոնեանց վանքն որ յանուն Մ. Կարապետին» խորագրով կը յիշէ երկու վանքեր, մին՝ քաղաքէն դուրս, որ «լեռնակողման» Հայոց վանքն է, միւսը՝ Սիօնի մէջ: Մամիկոնեանք՝ քանի որ Տարօնոյ Մ. Կարապետ վանքին հովանաւորը եղած են, անտարակոյս պիտի փափաքէին Մ. Կարապետի ծրնրողավայրին՝ Այնքաւ քիչ մէջ, կառուցանել իշխանավայել յիշատակարան մը: Հայք՝ մինչև Խաչակրաց ժամանակ, Մամիկոնեանց սոյն վանքին խաղաղ կերպով տիրացած էին և ո՛չ ոք զիրենք անհանգիստ կ'ընէր: Սալաէտինի երուսաղէմի գրաւումէն յետոյ է որ նոյն տեղւոյն վրայ կը ծագին սեփականութեան խնդիրներ: Սալաէտին՝ Պաղեստինի շրջականները, իրեն հետ պատերազմող յաղթականներուն շնորհած էր հողեր, որոց մէջ կը գտնուէին վանքեր և եկեղեցիներ: Սալաէտինի հոգային այդ ապարդեւները՝ հին և նոր սեփականատէրերուն միջև խնդիրներ երևան բերին և պաշտօնական զիմուքներու դուռ բացին (Տե՛ս «Meistermann», la «Terre Saintes», 1925, էջ 33): Այդ կարգի հողերէն կը կարծուէին Հայոց լեռնակողման վանքի սեփականութիւնները և այդ պատճառաւ նեղութեանց կ'ենթարկուէին տեղւոյն վանականները: Մ. Աթոռիս գլխաւորական թըղթոց մէջ կայն եղիպտոսի Սուլթան Մէլէք Սալիհի (1240—1250) մէկ հրովարտակը, որով կը թոյլատրուի հայ վանականաց, համաձայն արքունական հին հրամանագրերու, տիրանալ նոյն վանքին և տեղի շտալ առնձգութեանց, և կ'արգելու գրացիներուն անիրաւ բռնաբացը: (Տե՛ս Ժմիկովն. Պաղ. Երազմ. ի, Հար. Ա. էջ 184): Բայց կ'երևի թէ շատ քիչ ժամանակի համար, օգուտ մը ունեցաւ այս բարձրագոյն հր-

բամանք. վասն զի, ինչպէս տեսանք ուխտաւոր ուղեգիրներու մանրամասն ծանօթագրութենէն, զրացիները շարունակած են իրենց ապօրէն պահանջները, վանքն ու եկեղեցին քանդելու, անբնակելի դարձրելու իրենց բոլոր յարձակումները: Հայ Միաբանութիւնը ամէն գնով կը տոկար սակայն, և կը շարունակէր իր աշխատանքը. այնպէս կը տեսնուի որ տրուած նեղութիւններուն հակառակ, անխափան կը կատարուէին ժամասացութիւնք, զրչագրական և զրական զրազումներ, ինչպէս ցոյց կուտան յիշատակարանք. մեր այս տեսութեան ի վկայութիւն, հոս կը գնենք նոյն հատակոտոր յիշատակարանաց օրինակները: Այսպէս, Յովնանեկա արեղայ մը. 1386 թուին, ձեռագիր մը կը նուիրէ «Լեւոնակոզման» վանքին. «... յիշեցիք զվերջին գաւազաղ սորայ զովանեկ արեղայ, որ զգիրս գնեցի ի Տէր Գրիգորի որ ի Սեւ. և դարձեալ տուի ի շնոնակոզմէն ի յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց ի բռնին ՊԼ» (Ձեռ. Թ. 89): Դարձեալ նոյն ձեռագրին մէջ, ուրիշ գրիչ մը, Սեփանոս, 1390ին, կը գրէ. «Բերցաւ սակաւ զիրս ի հոշակաւոր անապաս շնոնակոզման, որ յանուն Սր. Յովհաննէս Կարապետին, ՊԼԹ, Յուշիս Ժ. ձեռնաք Սեփանոսի... Սր. Երուսաղեմի Գրիգոր Մըսրբոյն»: Այս Սեփանոս Սեբաստացին է որ 1390ին, նոյն վանքին մէջ, կ'ընդօրինակէ «Մաշտոց» մը. «Բերցաւ սակաւ զիրս ի հոշակաւոր անապաս շնոնակոզման որ յանուն Ս. Յովնանեկա Կարապետին ի բռնին ՊԼԹ ձեռնաք Սեփանոսի, յեպիսկոպոստեան Ս. Երուսաղեմի Տէր Գրիգորի Մըսրբոյն», (Թ. 661): Դարձեալ նոյն գրիչն, 1392ին, «... Ողորմեա Քս. և միսրան եղբարցս շնոնակոզման կրանաւորացս և զորմաւորացս սոս հասարակ. ի բլ. ՊԼԱ, կազմեցաւ ձեռնաք անարժան Սեփանոսի. (Թ. 271), «Սաղմոսորան-ժամագրքի» մը, 1392 թուականաւ նոյն գրիչին մէկ յիշատակարանէն. «... ևս ևս ինձ ի սրեկ խոցելոյս և մեղօք խաւարելոյս քերական աշխատողի սորս և կազմողի Սեփանոսի և միսրան եղբարցս շնոնակոզման մեղաց քողութիւն խնդրէ... ի բլ. ՊԼԱ կազմեցաւ Սաղմոսարան». (Թ. 271): Նոյն վանքին մէջ Մասրեան կրօնաւոր մը կը կազմէ Սարգիս Շնորհաւոր «Մեկ. Կաթողիկեայ թղթոց» գիրքը (Թ. 299) ու կը գրէ հետեւեալ ան-

թուական յիշատակարանը. «... զկազմող սորս զՄասրեանս զյոզմանոյ սուսանուն կրանաւոր յիշեցիք յաղօրս ձեռ. աղ կազմեցաւ սոս յանապասիս ընդ հոշակաւ Սր. Կարապետին և Սր. Վիսիկ և Սր. Ածածնիս և Սր. Մերնոյիս...»: 1417-19ին կը յիշատակուի Լեոնակոզմեցի Աստուածատուր միակեց մը որ Պօղոս Գառնեցի Ս. Աթոռոյս առաջնորդին (յետոյ կաթողիկոս) հետ, խոշոր ծառքեցի մը զրչութեան նպատակով է, «և ընդ նմին յիշեցիք զԱստուածատուր միակեց զԼեոնակոզմեցի, որ ի ծախքն ազնակաւ եղև...»: (Թ. 1): Ուրիշ մը, Յովնանեկա արեղայ, 1448ին, դարձեալ նոյն վանքին մէջ կը կազմէ «Յայտմաւորք» մը (Թ. 1822) և կը գրէ. «Կազմեցաւ այսմաւորս «Լեոնակոզման» վանք Սր. Յովնանեկա ձեռնաք սուսանուն Յովնանեկա անուամբ արեղայի ի բլին ՊԼԷ...»: Կայ նաև յեպիսկոպոստեան Սր. Քաղաքի Երուսաղեմայ Տէր Մարտայ և Տէր Արամանին» ընդօրինակուած անթուական Գանձարանի մը յիշատակարանը, որ այլ ազգային Ս. Տեղեաց հետ, կը յիշատակուի նաև սուրբ շնոնակոզմը (Տէս «Նօսարք Հայոց», էջ 19): Մերոյ և Աբրահամ Եպիսկոպոսները Ս. Աթոռոյս զահակալ գտնուած են 1445-1461: Սր. Աթոռիս (Թ. 1662) ձեռագիրը ընդօրինակած են Ս. Հրեշտակապետաց վանքին մէջ, մին՝ Մանուէլ, 1466ին միսր Սարգիս, 1469ին, Լեոնակոզման վանահայր Աբրահամ քահանայի համար. յիշատակարաններն են. «... գրեցաւ սոս ի բլին Հայոց ԶԺԲ... ձեռնաք Մանուէլի ի խնդրոյ Արաման ինչի հար վանից Սր. Յովնանեկա Մկրտչի Լեոնակոզման», «... ձեռնաք Սարգիս սպասաւորի Սր. Հրեշտակապետաց ի յիշատակ և ի վայելչումն սրբաւոր կրօնաւորիս Աբրահամ արեղային, սպասաւոր Սր. Յովնանեկա Լեոնակոզման. բլ. ԶԺԲ. մայիս ԺԵ...»: Ուրեմն յայտնի կ'ըլլայ թէ այս միջոցներուն Այնքեարի մի վանքին միաբանութիւնը ճնշումներու տակ ստիպուած է թողուլ վանքը, որ զրացիներուն քանդումներուն հետեանքով հեղհեղեղ սկսած է աւերիլ: Ինչպէս տեսանք, օտար ուղեգիրներ մինչև 1586 կը յիշատակեն վանքին կիսակործան պատերը և անոնց վրայ նշմարուած որմաղբերն: Ս. Աթոռոյս վաստակաւոր միաբաններէն Յովհաննէս Եպս. Երուսա-

ղիմացի (Հաննէ, № 1733), կը գրէ թէ իր ժամանակ, նոյն վանքին պատերը միայն գոյութիւն ունէին. իր տողերն են « . . . Եր սա փառաւոր վանք, և ունէր եկեղեցի գմբեթաշէն յոյժ գեղեցիկ ի ձեռս ազգիս Հայոց լեալ. որ և միաբանք իսկ բնակէին ի սմա. բայց ի չարութենէ . . . ի վաղ ժամանակաց երկու հարիւր ամառ յառաջ փոխեան ի վանացն, և . . . աւերեալ զվանքն ի սպառ քակեցին, որոյ ևս որմունքն միայն պիտի երևին: Բայց զոյ մերձ եկեղեցւոյն դարպաս մի մեծ իբր պանդոկ, որ սահն թէ՛ գինեատուն վանիցն . . . » (Պատմ. Երուսաղէմի, էջ 296): Հայ միաբանութեան ըստ թիպողական լքումէն յետոյ է որ լատինք՝ 1621ին, անյաջող փորձերով, ևս ապա, 1725ին, վերջնապէս՝ կը տիրանան նոյն տեղերուն՝ իսպառ ջնջելով հայկական յիշատակարանները որ կը գտնուէին վանքին աւերակաց մէջ (Ժմեկգրկն. Պատմ. Երուսաղէմի, Հար. Ա. էջ 304—5):

Ստեփանոս Սեբաստացի գրիչը, իր երկու յիշատակարանաց մէջ, ինչպէս վերև տեսանք, Այնքեարիմի վանքը կը կոչէ Հոյսաբաւոր Անապատ և իրաւունք ունէր. վասն զի, համաձայն օտար ուղեգրաց նշեցարագրութեան, զոր վերև տեսանք, արդարև նոյն վանքը հռչակաւոր էր իր ճարտարապետական կառուցուածքով և ներքին գեղեցիկ որմանկարչութեամբ. ասն հիանալի և հռչակապ յիշատակարան մըն էր, որ կը վկայէր Մամիկոնեանց Նախարարութեան եկեղեցաշէն գործոց, որոց լրծորդուած էր գիւցազնական ոգին, որ հովանաւորը եղած էր, ինչպէս Մշոյ Ս. Կարապետին, նոյնպէս Այնքեարիմի Ս. Յովհաննէս Մկրտչի փառաշուք տաճարին:

ՄԿՐՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

Ս Փ Ե Ն Ջ Ս Ը

Հորիզոնին վրայ կապոյս՝ հուրէն քրքրուն, միայնակ,
Երկընցեր է ճինաւուրց ըստինքս, էգ, անագին:
Բիւր տարիներ են անցեր. հակասագրին իր հըլու՝
Իր սեղմանկիւն շրթներով կ'պահէ անհուն ստեղծուածն:

Իր ծընած օրը արդէն ապրող բոլոր բաներէն՝
Կը մընայ ի՛նքն միայն: Անցեալին մէջ հեռաւոր,
Դողալ կուտայ իր տարին՝ երկբայամիս խորհողին.
Ու պատմութեան ըստերն ի՛ր իսկ կ'ըսկսի ըսուերէն:

Քաղաքիդով դարերու նոժ դեզին վրայ ծընրողիւ,
Արեւին դէմ անխրիս ցըցելով կուրծք քաջալանց,
Առանց բնաւ վար առնելու արեւանունը գոռոց,

Կ'խօսի, կարծես կ'ըստասէ, պայծառութեամբ մ'հոգիի,
Հրամանի՝ վեր կանգնելու իր բաբերուն վրայ քառէ,
Ու, յամբալ, նորէն իր յաւերժութեան դառնալու:

Թրգով. Թ. Ե. Գ., Գանիթէ

ALBERT SAMAIN

